

TANG HANEDANI'NDA ASKERİ DÖNÜŞÜM: JIEDUSHİ SİSTEMİ VE ETKİLERİ

Aylin Yılmaz ŞAŞMAZ*

ÖZ

Jiedushi sistemi, M.S. 713 yılında tahta çıkan İmparator Xuanzong 玄宗 tarafından yürürlüğe sokulmuş, hanedanın artık verimli çalışmayan askeri yapısını düzeltmeyi amaçlayan reformlardan biridir. Bu çalışmanın amacı, Tang Hanedanı döneminin askeri yapısında yaşanan bu dönüşümü kısaca incelemek ve özellikle İmparator Xuanzong 玄宗 (M.S. 685-762) tarafından Fubing sisteminin府兵制 yerine kullanılmak üzere askeri bir reform olarak ortaya atılan Jiedushi 節度使 sisteminin ardında yatan nedenler, uygulamada ortaya çıkan sorunlar, sistemin yarattığı sonuçlar ve hanedan üzerinde yarattığı etki gibi noktalara değinmektir. Dönemde yapılan reformlardan bazıları başarılı olurken askeri alanda getirilen Jiedushi sisteminin değil, uygulamasının başarısız olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmada, askeri dönüşümün yanı sıra başarısızlığın nedenleri ve sistemin yarattığı güç dengesizliğinin yol açtığı olumsuz sonuçlar, Tang tarihinin belki de en önemli isyanı olan Soğd-Türk asıllı Jiedushi, An Lushan ve başlattığı Anshi İsyanı örneği üzerinden incelenerek, sistemin Tang Hanedanı'nın yıkılmasındaki rolü netleştirmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tang Hanedanı, askeri dönüşüm, Jiedushi sistemi, Fubing sistemi, Anshi İsyanı.*

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Çin Dili ve Edebiyatı Bölümü

(aylin.yilmaz@hbv.edu.tr) 0000-0001-7863-4140

YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. XV, No. 1, (Nisan 2022)

Geliş Tarihi: 29 Haziran 2021

Kabul Tarihi: 24 Nisan 2022

Bu makaleden alıntı yapmak için: Şaşmaz, A. Y. (2022, Nisan). Tang Hanedanı'nda Askeri Dönüşüm: Jiedushi Sistemi ve Etkileri. *YDÜ SOSBİLDER*, 15(1), 124-157.

ABSTRACT

MILITARY TRANSFORMATION IN TANG DYNASTY: JIEDUSHI SYSTEM AND IT'S EFFECTS

Jiedushi system, which was first introduced by Emperor Xuanzong is one of the reforms aimed to change military structure of the Tang empire. The aim of this study is to briefly examine the transformation in the military structure of the Tang Dynasty, and especially the reasons behind the Jiedushi system, which was first proposed by Emperor Xuanzong as a military reform to replace the Fubing system, and also to discuss briefly the problems that started in its' practice, as well as the consequences of the system, and its impact on the dynasty. While some of the reforms have been successful, it has been found out that not the Jiedushi system, but its' implementation was a failure. This study clarifies the reasons behind the collapse of the Tang Dynasty by analysing the failure, the military transformation and the negative consequences caused by the imbalance of power of the system through the example of an Lushan, a Sogdian-Turkish origin Jiedushi, and the Anshi Rebellion he initiated, which is perhaps the most important rebellion in the Tang History.

Keywords: *Tang Dynasty, military transformation, Jiedushi system, fubing system, Anshi Rebellion.*

---

1. Giriş

Tang Hanedanı'nın başarılı imparatorlarından biri sayılan İmparator Xuanzong 玄宗 (M.S. 685-762)'un, yönetimde bulunduğu süreç boyunca yaptığı pek çok reform bulunmaktadır. İktidara geldiğinde İmparatoriçe Wuzetian 武则天 (M.S. 624-705)'in ardında bıraktığı finansal problemlerle boğuşmak, kaybedilen toprakları geri almak, işlemeyen askeri sisteme çözüm bulmak gibi pek çok sorunla yüz yüze gelen İmparator Xuanzong'un, başa geçtikten sonra var olan en önemli problemi finansal sıkıntılardır. Bu sıkıntıların aşılması adına işe, çeşitli ekonomik tedbirler getirerek başlayan imparator: idarenin içinde bulunan rüşvet zincirini baltalamış; kanserleşmiş üst düzey kadroları dağıtmış; vergi ve asker sisteminden kaçan kişileri tekrar vergi sistemine sokmak adına hamleler yapmıştır. Bu hamlelerin sonucunda İmparator Xuanzong, tahta olduğu ilk otuz sene içinde yaptığı reform ve aldığı tedbirler ile merkezin ekonomik gücünü sağlamlaştırırken, aynı zamanda başkente akan vergi miktarını da büyük ölçüde arttırmayı başarmıştır. Ancak, bu başarının sonucunda ülkenin doğu ve güney

kesimlerindeki toprak sahiplerinin memnuniyetsizliği de kazanılmıştır ki bu memnuniyetsizlik ilerleyen dönemde, özellikle doğu bölgesinde sorunlar yaşanmasına da zemin hazırlayacaktır (Pulleyblank E. G., 2017[1951], s. 40-41).

Ekonominin canlandırılması adına alınan tedbirlerden en göze çarpanı aslında kuzeyde yaşanan çatışmalar sebebiyle topraklarını bırakmak zorunda kalan yahut askere alınmak istemediği için yaşadıkları bölgelerden kaçan kayıt dışı halkın, tekrar kayıt altına alınarak vergi vermeye başlamasını sağlamaktır denilebilir. Bu amaç adına yapılan denemeler sonucunda, M.S. 724 yılından sonra başarı kazanılmış ve sekiz yüz bin civarı aile, uygulamaya konulan yasalarla kayıt altına alınarak Anshi İsyanı'na kadar bu anlamda ekonomik hedeflere ulaşılmıştır (Pulleyblank E. G., 2017[1951], s. 42-50). İlk bakışta reformlarına finansal konularla başlamış görünen imparator, aslında en önemli reformlarını askeri alanda yapmıştır. Yukarıda da bahsi geçen, köylülerin savaştan yahut askere alınmaktan kaçmak adına göç etmeleri sorunu, aslında yapılacak askeri reformları tetikleyen sebeplerden biri olarak da düşünülebilir. Ancak Wang'a göre, askeri reformların neden gerekli olduğuna dair hanedanın temel düşüncesi şöyle özetlenebilmektedir:

Çin'in sınırlarını korumak Tang İmparatorlarının zihninde merkez konuma oturmuş bir düşüncedir. Çin sınırlarını etkili bir biçimde korurken aynı zamanda nasıl açık bir uluslararası sistemi işler halde tutacakları kaygısı Tang Hanedanı ilk imparatoru Gaozu ve ardından gelen haleflerinin durmadan meydan okumak zorunda kaldıkları bir sorundur. Sınırları kapatmadan ya da açık sınır politikaları gibi aşırı uçlara kaymadan uygun bir yabancılar politikası nasıl olmalıdır? (2009, s. 246).**

Bu soruya cevaben Xuanzong'un hedefine aldığı sınır bölgelerinde, dönemde yaşanan politik, sosyal ve ekonomik değişimlerin de etkisi ile halk ve toprakların da daha etkili bir biçimde korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır ki imparatoru askeri alanda da reformlar yapmaya iten de merkezin bu bölgelere müdahalede yavaş kalması olacaktır denilebilir. Tarih boyunca var olan sınırlarını koruma eğiliminde olan Çin Hanedanları, Tang Hanedanı döneminde en geniş toprak alanlarından birine hükmetmek için kendini yenileme, yeni sistemleri deneme yükü altına girmiş; eskiden beri verimli bir biçimde kullanılmış olmasına rağmen artık işlevini kaybettiğine inanılan askeri sistem ise değiştirilmeye

---

** Aksi belirtilmedikçe çalışma içerisindeki çeviriler yazara aittir.

çalışılmıştır. Bu minvalde, hızlı müdahale için sınır bölgelerinde asker bulundurmanın gerekliliğine inanan İmparator Xuanzong, sınır güvenliğini daha kolay sağlamayı ve ticaret yollarını koruma altına almayı amaçlamıştır denilebilir. Askeri reform listesinin en başında, 6. yy'da kullanılmaya başlanan ve hanedan askeri yapısının can damarı olarak da görülen *Fubing* 府兵制, yani “milis asker sistemi” bulunmaktadır ki sistem, Xuanzong zamanında kaldırılarak yerine *Jiedushi* 節度使 ve paralı askerlik *Mubing* 募兵 sistemleri getirilecektir.

Jiedushi, aslına Tang Hanedanı'nın ilk dönemlerinde askeri vali ya da yöneticilere verilen bir unvan olarak kullanılmış olsa da zamanla yeni uygulanmaya başlanan askeri sistemin adı olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Sistem, sınırlardaki bölgelerin parçalara bölünmesi ve her bir parçanın başına askeri valiler atanarak idareleri altında görev yapacak paralı askerlerden oluşan profesyonel ordular kurulmasını içermektedir şeklinde özetlenebilir. Valilerin atandığı bölgelerin askeri merkezler haline gelmesine yol açan bu sistemin kullanılmaya başlandığı ilk yıllarda bölgeler, merkeze bağlı görünseler de zaman içinde güç kazanan askeri valilerin yüzünden yarı, hatta tam özerk bölgeler haline dönüşecektir. Özellikle M.S. 755 yılında üç bölgenin *Jiedushi*'sı, Soğdya-Türk asıllı An Lushan 安祿山 (M.S.703-757) tarafından başlatılan ve sekiz sene sonra ancak karşılıklı ateşkes ile bastırılabilen, Tang Hanedanı'nı derinden sarsan Anshi İsyanı 安史之乱 (M.S. 755-763), bu özerkleşmenin sonuçlarını tarih sahnesinde vurgulaması bağlamında önem taşımaktadır.

Jiedushi sisteminde, merkez tarafından atanan askeri valilere, gerekli gördüklerinde emri altındaki orduyu teyakkuza geçirme yetkisi de verilmiştir. Bu yetki, sınırlarda aniden ortaya çıkan çatışmalara hızla müdahale edebilmeyi sağlamış olsa da merkezin bölgeler üzerindeki gücünün, askeri valilerin eline geçmesini sağlamış görünmektedir. Bu güç değişiminin temel sebepleri arasında askeri valilerin kendi istediği rütbeli ya da rütbesiz askerleri toplayabilme, istediği askerlerin rütbesini yükseltip istemediklerini ihraç edebilme yahut düşürebilme yetkisinin bulunmasında yatmaktadır (Xie, 2018: 163). Başkent tarafından, önlem amaçlı kurulan ordulardaki asker sayısı sınırlandırılmış olsa da bahsi geçen yetkiler, valilerin politik gücünü arttırmıştır ki kendine has bu yönetim gücü, göreve getirilen kişilerin zamanla politik ve askeri olarak hem kendi bölgelerinde hem de özellikle politik anlamda başkentte güçlenmelerine yol açmıştır. Bu durum

da İmparator Xuanzong'un altında yüksek kademelerde çalışan Li Linfu李林甫 (M.S. 683-753) gibi üst düzey bürokratların önceleri asiller arasından seçilen bu askeri valilerden rahatsız olmalarıyla sonuçlanmıştır. Merkez otoritesinin sınır bölgelerinde kayba uğramasına neden olduğu için aslında büyük bir risk taşıdığı aşikâr olan bu sistemin işlerliği adına en önemli unsur ise atanan valilerin merkeze bağlılığı olarak düşünülebilir. Sistemin düzgün işlemesi adına hanedan tarafından belli başlı tedbirler alınmış olmasına rağmen, bu tedbirlerin neden yetersiz kaldıkları, Anshi İsyanı'nın arka planı incelendiğinde daha net anlaşılabilir. Bu sistemin gerekli olmasının nedenleri, sistemin yapısı, idaresi ve özellikle Anshi İsyanı üzerinden sonuçlarının incelenmesi, Çin topraklarının en parlak hanedanlarından biri olarak adlandırılacak Tang Hanedanı'nın askeri, idari gücüne ışık tutmak ve çöküşünün altında yatan sebepleri gün yüzüne taşımak adına önem arz ettiği için incelenmeye değerdir.

2. Erken Dönem Tang Hanedanı ve Jiedushi Sistemine Duyulan İhtiyacın Nedenleri

Tang Hanedanı, Çin topraklarında hüküm sürmüş hanedanlar içinde askeri yönü en kuvvetli olanlar arasında yer almaktadır. İlk imparatoru Gaozu高祖(M.S. 566-635)'nin ardından tahta geçen oğlu Taizong太宗(M.S. 598-649), diğer bilinen adıyla Li Shimin李世民, M.S.626-49 yılları arasında hükümdarlık yaptığı süre boyunca Tang Hanedanı'nı geliştirmek ve düzenlemek adına muazzam çaba sarf eder. Ancak Taizong yaşamının sonlarına yaklaştığında ilk yıllarında gösterdiği üstün performansı kaybetmiştir. Buna rağmen dönemin araştırmacıları tarafından Taizong'un hükümdarlığı, Tang Hanedanı'nın görkemli zamanlarından biri olarak kabul görmektedir (Twitchett & Fairbank, 2008: 12-14).

Tang Hanedanı döneminin ilk yarısında devamlı çevre halklar ve devletler ile savaşlar yapılmış ve sınırlar genişletilmiştir. Bu dönemde Moğolistan ve Mançurya'daki göçebe toplumlar boyunduruk altına alınmış, ülke toprakları günümüz Türkistan ve Afganistan içlerine kadar genişlemiştir. Kazanılan hızlı zaferlerin önemli bir sebebi de tabii ki var olan askeri sistemin, yani *Fubing* sisteminin çalışmasında sıkıntı yaşanmamasıdır denilebilir. Tang tarihini etkileyen diğer önemli bir durum ise İmparator Taizong'un Türklere ve kuzey bölgelerindeki diğer konar-göçer halklara karşı eşitlikçi yaklaşımıdır. Taizong,

anne tarafından Xianbei kanı taşımakta olan ve kuzeyli konar-göçer adetlerine çok da uzak yaşamayan, askeri yönü kuvvetli bir imparatorudur. Bu yüzden kuzey bölgelerinde kendine bağlanan halkların, Çin devlet teşkilatlanmasında görev almalarına da izin vermiş, bu kişilerden genellikle askeri alanda faydalanmayı başarmıştır (Pulleyblank E. G., 2018: 520). Mesela döneminde pek çok Göktürk asilzadesinin Çin ordularına generallik ettiği, normalde rakip ve müttefik ülkelere eş olarak gönderilen Çinli prenseslerin, bu generaller ile evlilikler yaptığı görülmektedir. Bu durum, İmparator Xuanzong iktidarının son dönemlerinde sınır garnizonlarında askeri vali olarak yabancıların da görevlendirilmesine zemin hazırlaması bakımından önemlidir.

M.S. 7. yy'ın ortalarına kadar Tang Hanedanı'na tehlike oluşturan iki önemli güç Doğu Göktürkler (M.S. 582-630) ve Tibet İmparatorluğu'dur. Doğu Göktürklerin Çin'e bağlanması sonrasında iyice güçlenen Tibet İmparatorluğu batı bölgelerinde azımsanamayacak bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. M. S. 7. yy'ın sonlarına gelindiğinde, Tibet iyice güçlenmiş, II. Göktürk İmparatorluğu (M.S. 681-744) ile Türkler de yeniden bölgede seslerini duyurmayı başarmıştır.

Bu gelişmeler ile beraber İmparator Gaozong高宗 ve ardından tahtı ele geçiren Çin tarihindeki ilk ve tek kadın imparatoriçe Wu Zhou Hanedanı武周 (M.S.690-705) kurucusu Wu Zetian'in yönetimleri altında hanedan, bütünlüğünü yavaş yavaş kaybetmeye ve toprak kayıpları yaşamaya başlamış, halkın da git gide yoksullaştığı tarih kayıtlarına geçmiştir (Twitchett & Fairbank, 2008: 279-289) .

Wu Zetian'in kurduğu bahsi geçen hanedan ve tahtta olduğu dönem, araştırmacılar tarafından pek parlak olarak addedilmese de aslında ortaya çıkan bazı gelişmelerin sonraki dönemlerde yapılacak reformlar ve hatta hanedanı sarsan olaylar için altyapı hazırlamış olduğu düşünülebilir. Bu önemli gelişmelerden ilki, doğudaki bozkırlarda varlığını sürdüren önemli boy mensuplarının imparatorluk içinde yüksek mevkilere getirilmeye başlanması; ikincisi soylarına bakılmaksızın memuriyet sınavları vasıtası ile bürokratların atanmaya başlanması; üçüncüsü ise daha iyi subayların orduya seçilmesi amacını güden “askeri sınavların武举 (M.S.702)” ilk defa bu dönemde yapılmaya başlanması olarak gösterilebilir. Bu üç etmenin önemli olma sebeplerini anlamak için öncelikle hanedanın erken dönemi idari sistemini kısaca anlamak gerekmektedir.

Erken dönem Tang Hanedanı'nın yönetim biçiminde en göze çarpan unsur, hanedanlık topraklarının küçük bölgelere bölünerek, görevli olduğu bölgeden ziyade merkezi yönetime bağlılığı olan ve gene merkezde ikamet eden bürokratlar tarafından idare edilmiş olmasıdır. Ancak bu bürokratların sayısının ve atlarında çalışan personelin, gelişme ve büyümeye paralel bir artış göstermemesi yüzünden 8. yy'ın başlarında, merkezin özellikle kalabalık bölgelerdeki yönetim vasfı da hissedilemeyecek kadar azalmıştır denilebilir. Aslında Sui Hanedanı döneminde yürürlüğe konmasına rağmen tam anlamıyla Wu Zetian döneminde kullanılmaya başlanan yukarıda da kısaca bahsi geçen iki sınav, yani memuriyet sınavları ve akabinde devreye giren askeri sınavlar, bu bürokratik açıkların kapatılması adına kullanıma sunulmuş önemli gelişmelerdir. Sınavların yapılan atamalarda söz sahibi olması yüzünden, Tang Hanedan tarihini etkileyen en önemli gelişme ise bozkır kültüründen gelen pek çok aristokrat kişinin hanedanın politik ve askeri birimlerinde görev alarak yükselbilmesinin önünde engel kalmamış olmasıdır ki ilerleyen dönemde ortaya çıkan *Jiedushi* unvanının da bu yükseliş kademelerinden biri olduğu ifade edilebilir.

Wu Zetian'in hükümdarlığının sona ermesinden sonra ülkede başa kısa sürelerle Zhongzong ve Ruizong'un geçmiş ancak asıl canlanma darbe ile başa gelen İmparator Xuanzong döneminden sonra olmuştur. Xuanzong'un başarılı yönetimi sonucunda Tang Hanedanı ekonomik anlamda refaha kavuşmuş; politik alanda da gücünün zirvesine çıkmıştır. Bu dönemde nüfus da ülkenin durumuyla bağlantılı oranda artmış, elli milyonun üzerine çıkmıştır. Xuanzong iktidarı ile beraber aktif kullanılmaya başlanan *Jiedushi* sistemi sayesinde, dört yüz doksan bin civarı garnizon askeri de sınır boylarında görev yapmaya başlamıştır (Skaff, 2012: 32). Bu anlamda Wu Zetian'in ardında bıraktığı yıkıntıyı temizleme görevini üstlenen İmparator Xuanzong 玄宗'un yönetimde bulunduğu dönemde hanedanın tekrar huzur, zenginlik ve düzene kavuştuğu söylenebilir. Ancak ülkeyi düze çıkarmak adına Xuanzong'un yapmaya zorunlu kaldığı reform ve yenilemelerden bazıları, sonraki dönemlere tahmin bile edilemeyecek derecede büyük etki yaparak, Çin tarihinin akışının değişmesine sebep olacaktır denilebilir (Twitchett & Fairbank, 2008: 15).

Bahsi geçen reformların içinde en önemli ve iz bırakanlarından biri de aslında kendi kendine yetebilen eski *Fubing* milis sistemi yerine sınır boylarında çok hızlı

atağa geçebilen, güçlü düşmanlar ile başa çıkmak için geliştirilmiş olan *Jiedushi* sistemi olacaktır. *Jiedushi* sistemini ve imparator Xuanzong tarafından neden gerekli görüldüğünü tam olarak anlayabilmek adına, öncelikle öncesinde kullanılan *Fubing* sistemini ve imparatorluk orduları için asker bulmak adına kullanılan diğer yöntemleri kısaca tanımak ve eksikliklerini daha net anlamak gerekmektedir.

2.1. Fubing Sistemi

Fubing sistemi merkez topraklardaki hanedanlar tarafından M.S. 6-8.yy'lar arasında kullanılmış olan yerel milis sistemine verilen addır. İlk olarak Batı Wei西魏(M.S. 535–557) Hanedanı döneminde, Yuwen Tai宇文泰(M.S. 507–556) yönetimi altında M.S. 550'lerde ortaya çıkmış, ardından Sui隋(M.S. 581–618) ve Tang Hanedanı tarafından da kullanılmıştır. Bir nevi profesyonel askerlik sistemi olarak da ifade edilebilecek *Fubing* sistemine dayalı ordularda, toplu halde ve zorla askere alınmış kişiler değil, aksine özellikle kuzey bölgelerinde yaşayan köklü asker ailelerinden seçilmiş ya da zorunlu hizmet olarak asker sağlamakla yükümlü bölgelerden seçilen kişiler görev yapmaktadır. Bu sisteme asker sağlayan kuzeyli ailelerin askeri alanda ustalaşmış olmalarının sebepleri arasında, geçen üç yüz yıl boyunca kuzey bölgelerinde uzun soluklu savaşların yaşanmış olması ve kuzeyli kanı taşıyan hanedana sadakatin en yoğun bu bölgelerde hissediliyor olması gösterilebilir (Peers, 1997: 11-12).

Tang Hanedanı'nda yürüklükten kaldırıldığı M.S. 737 yılına kadar kullanılmaya devam edilen sistemin temel yapısını, David A. Graff aşağıdaki şekilde özetlemiştir:

En basit şekilde ifade etmek gerekirse, erken dönem Tang'ın kullandığı *Fubing* sistemi, mahalli birkaç yüz kumanda merkezi-karargâh üzerine kurgulanmıştı. Bunların her biride önceden tayin edilmiş vilayetlerde yerleşik 600 ila 1000 adam arsında değişen sayıda asker bulunmaktaydı. Bu karargâhlara 636 yılından sonra zhechongfu 折衝府 denilmeye başlandı. Bu karargâhların her biri, başkentte bulunan ve çalışan askerlerinin ayda bir karmaşık bir sistem nezdinde nöbetleşerek muhafızlık yaptıkları, imparatorluk muhafız kumandanlıklarından birine bağlıydı. Bir birlik başkentten ne kadar uzaksa o kadar fazla vardiyaya (番) bölünmüş halde çalışmakta, böylece askerlerin sırası da daha az gelmekteydi.

Durum gerektirdiğinde bu karargâhlardan birlikler muhafız kumandanlıklarından gönderilmiş generallerin emrinde o sefere mahsus kurulan ordulara görevlendirilmekteydi. Acil durum sona erdiğinde birlikler kendi vilayetlerine, generaller ise başkente geri dönerdi. Seferde veya muhafız görevinde olmadıkları zamanlarda askerlerin, kendi evlerinin bulunduğu topluluklarda, birlik komutanlarının gözlemi altında, askeri eğitim ve tarımla uğraşmaları beklenirdi. Vergiden kısmi ya da tam muafiyet karşılığında kendi erzak ve teçhizatlarını sağlamaları gerekmekteydi. Erkekler yirmili yaşlarda *Fubing* olarak askere alınır ve atmış yaşına kadar hizmete devam ederlerdi (2017: 244).

Merkezi yönetim, bu askerlerin en temel ihtiyaçlarını karşılasa da, garnizonların askeri aktivitelerin dışındaki zamanlarında, imparatorluk tarafından kendilerine tahsis edilmiş toprakları ekip biçerek kendi kendilerine yetmeleri, aynı zamanda belirli zamanlarda garnizonlarında komutanları altında talim yaparak askeri becerilerini de geliştirmeleri beklenmektedir. Kısacası sistem ömür boyu askerlik sistemi olarak görülse de aslında bir bakıma bu milis askerler, ömürlerini yarı zamanlı çiftçilik yaparak geçirmiştir denilebilir. Kendi ihtiyaçlarının çoğunu karşılayabildikleri düşünüldüğünde hanedana olan maddi yüklerinin aslında ne kadar az olduğu da anlaşılabilir. Ancak sistemin çalışmasında önemli olan nokta askerlerin seferlerde harcadığı sürenin mümkün mertebe kısa tutulması ve tarlalarına dönebilmeleridir. Seferin uzaması, erzak üretimini sekteye uğratarak kıtlığa kadar varabilen sorunlara yol açabilmektedir. Bu sıkıntıların yanı sıra her ne kadar generallerin başkentte bulunmaları onların bölgelerdeki gücünü sınırlamış olsa da ordu ve generallerinin farklı bölgelerde bulunuyor olması, çıkan sorunlara hızlı cevap verebilme kabiliyetini sekteye uğratan bir durum olarak dikkat çekmektedir. Bu sorun özellikle ülke sınırlarının genişlemesinden sonra başkentin sınır bölgelerine uzak kalmasıyla beraber daha da belirginleşmiştir.

M.S. 638'de Tang Hanedanı sınırları içerisinde dört yüz yirmi civarı garnizon komutanlığı bulunduğu (Graff, 2017: 245), M.S. 700'lerde ise bu sayının altı yüz civarına kadar ulaştığı görülmektedir (Graff, 2016: 36; Pulleyblank E. G., 2017[1951]: 96). Sistem içerisinde, subaylar sabit görevlendirilirken; askerler ise başkentte yapılan eğitimlere/görevlendirmelere belirli aralıklarda dönüşümlü olarak gelmek, ayrıca sınır garnizonlarında üç yıllık sürelerle dönüşümlü olarak görev yapmak zorundadır. *Fubing* garnizonlarının sınır ve başkente yakın bölgelerde yoğunlaşması; askerlerin kendi bakımlarını tarım ile uğraşarak sağlama zorunluluğuna sahip olmaları; savaş durumunda rezerv birliklerin kısa sürede

göreve çağırılabilmesi; kumandan ve generallerin başkentte, hanedan denetiminde görev yapması gibi unsurlar başlarda merkez otoritenin gücünü sağlamlaştırmasını sağlar ve sistem 7. yy'ın sonlarına kadar işlerliğini korur (Peers, 1997: 12). Ayrıca sistem içinde başkent ve çevresinde ordunun neredeyse beşte biri, beş yüz li里 civarında ise üçte ikisi konuşlandırılmış durumdadır (Pulleyblank E. G., 2017[1951]: 96-97) ki bu da hanedan başkentlerinin korunması açısından önemli olmakla beraber her bölgenin eşit sayıda askere sahip olmadığını anlatmaktadır. Askerlerin büyük bölümünün başkentler civarında bulunması sınırların savunulmasını zora sokmuş, agresif bir biçimde fetihlerin yapıldığı, ordunun hazırlıklı olduğu dönemde bu durum bir sıkıntı yaratmamasına rağmen, elde edilen sınırları koruma zamanı geldiğinde, yani daha pasif savunma merkezli bir askeri yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunda sistem de başarısız olmaya başlamıştır.

Başkentte, senenin belirli dönemlerinde imparatorun korumalığını da üstlenmeleri yüzünden *Fubing* askerliği, önceleri yüksek prestije sahip olmakla birlikte vergiden de muaf oldukları için, iyi ailelerin oğullarının çok rağbet gösterdiği bir meslek olarak yükselmiştir. Ancak M.S. 7. yy'ın sonlarına doğru bu sistemdeki aksaklıklar yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle İmparatoriçe Wu Zetian hükümdarlığı döneminde statü kaybı yaşayan bu askerler, saygın konumlarını kaybetmişlerdir. Bu statü değişimi hakkında Zhang, değişimin sosyal dönüşümlerin bir sonucu olduğundan, Taizong ve Gaozong'un belli dönemlerinde *Fubing* askerlerinin “imparator korumaları” olarak adlandırılmalarının bu mesleğe olan talebi arttırdığından, ancak durumun Wu Zetian döneminde bozularak mesleğin eski statüsünü kaybettiğinden bahsetmektedir (Zhang, 2007: 311). Yüksek rütbeli kişilerin oğul ve torunları arasından seçilen imparator ve veliaht korumalarının (Zhang J., 2022, para. 12), İmparatoriçe Wu döneminde artık ayak işleri yaptırılan bir gruba dönüşmesi, soylu ailelerin görevden kaçmasına neden olmuştur. Wu Zetian'in dönemi ayrıca yukarıda da bahsettiğimiz, savunmaya odaklanılması gereken bir dönemi işaret ettiği için *Fubing* sisteminin başarısızlığı da en çok bu dönemde kendini göstermiştir denilebilir.

Peers'e göre, uzayan seferler nedeniyle ülkedeki tarım, *Fubing* askerlerinin asli işleri tarım olduğu için onların yokluğunda zarar görmekte, kendi bütçelerinden hazırlayıp yanlarında sefere götürdükleri malzeme ve teçhizat ise sefer sırasında tükenmekte veya kullanılamaz hale gelmektedir. Özellikle M.S. 680'den sonra iyi

ailelerin çocukları, vergiden muaf kalarak görevden kaçmak adına vekâleten askere yazılacak kişileri fakir halk arasından parayla tutmaya ya da görevden kaçmaya başlamıştır (Peers, 1997: 12). M.S. 7. yy sonlarında artık parçası olmanın bir imtiyaz olmaktan çıktığı orduda, koşullar gittikçe kötüleşmiş ve savaşların beklenenden uzun sürmesi yüzünden görev dönemleri de git gide uzamıştır. Bu nedenle imparatorluğun iç bölgelerinde evi, çiftliği ve aileleri olan kişilere *Fubing* askerliğinin çekici gelmemeye başladığı, zengin zümrenin imkân ve nüfuzlarını kullanarak askerlikten kaçtığı ve bu kaçışın yoksul halk üzerinde asker seçimlerinin yarattığı baskıyı da gün geçtikçe arttırdığı ifade edilebilir (Graff, 2016, s. 39; Graff, 2017: 263).

Özellikle uzun süren Kore seferlerinin yanına Göktürk ve Tibet sorunlarının da eklenmesiyle küçük ve birbirinden oldukça farklı yerlere konumlandırılmış durumda olan askeri kumandanlıkların yetersiz kaldığının anlaşılmasından sonra ilk olarak M.S. 678 yılında kuzeybatıda Tibet'e önlem olarak jun^軍 adı verilen kalıcı birlikler kurulacak ve bunlar, savunma, sorunlara müdahale etme gibi görevlerin yanısıra seferlerde keşif birlikleri olarak görev almaya başlayacaktır (Wang Y. , para. 16). M.S. 742 yılına gelindiğinde sayısı kırk yediye çıkan bu birlikler de Jiedushi bölgelere atanan askeri valiler atında görev yapacak ve gerekli görülen durumlarda sefer orduları içine de katılacaklardır (Pulleyblank E. G., 2017[1951]: 107-108).

Eski askeri sisteminin en büyük ve önemli sorunları arasında; ordu, general ve askerlerin birbirinden bağımsız bölgelerde bulunması sebebiyle acil bir durum vuku bulduğu zaman müdahale süresinin çok uzun olması; boş zamanlarında askerler aslen tarım ile uğraştıklarından, profesyonel askerlerde var olan disiplin ve askeri beceriye tam anlamıyla sahip olmamaları; statü kaybından dolayı gönüllü askerlik sisteminin işlerliğini yitirmiş olması gibi sebepler gösterilebilir. Yani eskiden çoğunluğu gönüllülerden oluşan *Fubing* askerleri, yerini artık orduya bir şekilde zorla ya da yoksulluk/çaresizlikten katılmış askerlere bırakmış ve bu gönülsüz askerler hanedanı korumakla görevlendirilmeye başlanmıştır. Ordunun bu sebeple emir komuta zincirine ve ülkeye olan bağlılıkları da ayrıca üzerinde düşünülmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Askeri eğitim anlamında da vasat olan bu askerlerin, sınırları geniş Tang Hanedanı toprak bütünlüğünü korumakta yetersiz ve yavaş kalması, kullanılan sistemin değişmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu açıdan

bakıldığında İmparator Xuanzong'un idareyi devraldıktan sonra askeri reformlara yönelmiş olması da şaşırtıcı değildir.

2.2. Ordu Yapılaşmasındaki Diğer Unsurlar

Graff, erken Tang askeri sistemi içerisinde bulunan askeri birimlerle alakalı, Fubing ordusu haricinde şu unsurların da bulunduğunu ifade etmektedir: (...)eyaletlerde askere kota doldurmak için alınan köylüler, sefer orduları için genel olarak kısa dönem askere zorla alınan halktan kişiler (bingmu 兵募), bir senelik sözleşmelerle askerlik yapan paralı yarı dönemli askerler (fangding 防丁), milis askerler (fubing 府兵) ve paralı uzun dönem askerler (jian'er 健儿) de bulunmaktadır (2016: 36; 2017: 246).

Bahsi geçen unsurlar içinde "jian'er" sınıfı haricindeki askerlerin hepsi, bir nevi geçici görevli olduklarından rezerv askerler olarak görülmüş, savaş yahut sefer durumlarında göreve çağrılıp görev bitiminde evlerine geri gönderilmiştir. Askeri yapının içindeki bozkırdan gelen gruplar ise jian'er ve atlı birlikler içinde, kendi yönetim yapıları altında görevlendirilmiştir denilebilir. Ordu içinde bozkır kültüründen gelme askerlerin hanedan içindeki varlığı ve konumlandırılışları hakkında Wang Zhenping şunları ifade eder:

Tang birlikleri kuzeyde üç büyük sefer düzenlemiştir: Doğu Göktürklerin M.S. 630'da fethi, M.S. 634'de Tuyuhunlar'ın Kokonor Gölü'nde yenilgiye uğratılması ve M.S. 640'ta Gaochang'lara (Karakoca, günümüz Sincan bölgesi, Turfanda bulunan) boyun eğdirilmesi. Bu yayılma politikası ile el ele giden bir başka şey ise yeni fethedilen bölgelerde "gevşek yönetilen vilayetlerin 羈糜州" kurulmasıdır. Bunlar yenilgiye uğratılmış göçebe halkların şefleri tarafından idare edilen, yarı-Çinli yönetim yapılarıdır. Tang Hanedanlığının en görkemli yıllarında, jimizhou denilen bu vilayetlerin sayısı sekiz yüzden fazladır (2018: 247).

Tang Hanedanı döneminin idari yönetim yapısında ayrıca "fu 府" adı verilen yönetim merkezleri de dikkat çekmektedir. Askeri yapıda ana merkez, başkent ve yardımcı başkentler olarak görünmekteyken onların altında iç bölgelerde kurulmuş dudufu 都督府 ve sınırlarda yer alan duhufu 都护府 kumandanlıkları bulunmaktadır (Kapusuzoğlu, 2020: 61). Bu kumandanlıkların

başına getirilen göçebe halkların seçtiği reis ya da askeri yöneticilere ise dudu 都督/duhu 都护 denmektedir. Seferlere asker göndermesi beklen bu yöneticilerin, aslında Çin ordusu mensubu olarak değil de halen klan şefi olarak hareket etmeye devam ettikleri ifade edilebilir. Yani aslında Taizong'un eşitlikçi politikası bozkır kökenli askerlerin kendi içindeki hiyerarşik düzenine devam etmesini sağlarken ordu içinde ve dışında asimilasyonu zorlaştırmıştır.

Ordu içerisindeki bozkır kökenli unsurlarla ilgili, Tang Hanedanı kurulduktan ve Doğu Göktürk Kağanlığı yıkıldıktan sonra, özellikle M.S. 630 yılından itibaren sınır bölgelerine göçen yaklaşık yüz bin bozkır insanının, Ordos bölgesine ve kuzey sınır boylarına yerleşerek Çin ordusunda, kendi komutanları altında görev almaya başladıkları ifade edilebilir. Bu durum, bazı seferlerde Han kökenli asker sayısının kuzeylilerden az olması ve bazen de sadece kuzeylilerden oluşan orduların sefere çıkması gibi sonuçlar doğurmuştur. Sefer sırasında başlarında bir imparatorluk generali bulunmasına rağmen bu askerler, kendi klan şeflerinden emir almaya, kendi organizasyon düzenlerine göre hareket etmeye devam etmiştir. 8.yy'a gelindiğinde Tang Hanedanı ordularının yapısı değişikliğe uğrayarak bozkırın, ordu içindeki askeri baskınlığı da azalmaya başlamıştır (Graff, 2017: 252). Graff'ın sözünü ettiği bu baskınlığın azalmasında, Jiedushi sistemine geçilmesiyle beraber ortaya çıkan yeni yapı içindeki bingmu ve bozkır kökenli askerlerin M.S. 737'den sonra tek bir çatı altında toplanmasının etkisinin büyük olduğu tahmin edilmektedir. Pulleyblank'a göre, M.S. 742'de sayıları beş yüz bin askeri bulan on Jiedushi komutanlığı içinde Tang'a teslim olmuş Türk, Qidan ve diğer bozkır kökenli halklardan unsurlar büyük bir bölümü oluşturmaktadır, ancak bu unsurlar artık yavaş yavaş Çinleşmiştir (Pulleyblank E. G., 2018: 524). Sonraki yüzyılda *Fubing* sisteminin yerine gelen *Jiedushi* sisteminde orduya alınan askerler: guanjian 官健, tuanjie 团结 ya da tuanlian 团练 (eğitilmiş askerler) olarak üç grup halinde, *Jiedushilar* altında görev yapmaya başlayacaktır (Zhang, 2007: 295-297). Aslında tuanjie ve tuanlian askerlerinin M.S. 697 yılında Qidan 契丹 saldırılarına karşı Hebei ve Hunan bölgesinde ortaya çıkan bir askeri yapılaşma olduğu söylenebilir. Askerler, savaş haricinde tarımla uğraşmaları anlamında *Fubing* askerlerine benzeseler de görev yaptıkları dönemde ihtiyaçlarının bölge valileri tarafından karşılanıyor olması ve başkentte görev yapmak zorunda olmamaları bakımından onlardan ayrılmaktadır. Jiedushi

sistemine geçiş süreci içerisinde doğal olarak sosyal yapıları yavaş da olsa değişen bozkır kökenli askerlerin de yeni kurulan bu sistem içinde kendine güçlü biçimde yer bulması normal karşılanmalıdır. Aslen askeri kabiliyetleri nispeten üstün olan bu kesim, bölgelerdeki halklar ile karışmış, Xuanzong'un zamanına geldiğinde bir anlamda sosyal ve askeri yapı daha kozmopolit bir çehreye kavuşmuştur denilebilir.

3. Jiedushi-Askeri Valilik Sistemi ve Yarattığı Sorunlar:

Jiedushi 节度使, aslen Çin'de Tang Hanedanı, Beş Hanedan ve On Krallık dönemlerinde görev yapmış genellikle bölgesel ve/veya askeri yetkili ve elçilere verilen unvan olarak karşımıza çıkmıştır. İmparator Gaozong döneminde ortaya çıkmış olduğu düşünülen *Jiedushi* terimi resmi kayıtlara ilk defa M.S. 710 yılında: “Gaozong'un Yongwei [dönemi] sonrasında, Dudu'ların yetki sembolü taşıyanlarına, *Jiedushi* denilmeye başlanır ki [dönemde] halen resmi bir unvan değildir”^{††}(Zhao, para.21) ifadesi ile girmiş ve İmparator Xuanzong'un iktidara gelmesinin ardından, M.S. 712-741 yılları arasında, resmi bir unvana dönüştürülerek yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu unvan, Tang döneminde kullanıldığı şekliyle “bölge kumandanı, askeri yönetici, askeri elçi, askeri vali” gibi farklı şekillerde tercüme edilmiştir. Bu çalışmada Eberhard tarafından kullanılan “askeri vali” (1996: 209) tanımlamasının kullanılması uygun bulunmuş olsa da aslında bu unvanı taşıyan kişilerin kendi bölgelerinde validen de öte, diplomatik ilişkileri yürüten bazı haklara da sahip olduğu söylenebilir.

Başlangıçta dıştan gelen tehditlere karşı kullanılmak üzere düşünülmüş olan *Jiedushi* unvanına sahip kişiler, genel olarak askeri anlamda hatırı sayılır bir güce sahiptir. Bu güç onlara ordularının bakımını sağlamak, vergi toplamak, altındaki askerleri göreve getirmek ve görevden almak gibi sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle *Jiedushilerin* sekiz bölgeye atanması kararlaştırılmış olsa da bu sayı daha sonra on bölgeye çıkarılmıştır. Bu artışın yanı sıra zamanla askeri valilerin altında devamlı görev yapan asker sayısı da artış göstermiş, başkentte bulunan askeri personelin üç katından fazla bir sayıya da ulaşmıştır (Wang Z. , 1997: 36-37). Buradan da anlaşılacağı üzere *Jiedushi*

---

^{††} Orijinal ifade: “自高宗永徽以后, 都督带使持节者始谓之节度使, 然犹未以名官”(Zhao, para.21)

sistemi önceden bahsedilen başkentler çevresindeki asker yoğunlaşmasını değiştirmiş ve sınırlara asker yığılmasını sağlamış görünmektedir.

Kendinden önce gelen *Fubing* sisteminden farklı olarak *Jiedushi* sisteminde askerler, sınır bölgelerinde çalışma amaçlı maaşla işe alınan, tüm bakımı imparatorluk tarafından karşılanan profesyonel-paralı askerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerler, merkez tarafından sınırdaki karargâhlarda devamlı görevli bulunan bir askeri vali, yani *Jiedushi* altında kalıcı olarak görev yapmaktadır. Bu sayede, *Fubing* milis sisteminde var olan sorunların en mühimi olan, sınır ihlallerine kısa sürede karşılık verememe sorunsalı da çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Aslında sistem değişiminin sebebi kuzey ve batı bölgelerinde Göktürk-Tibet akınlarına hızlı müdahale edebilmek amacını taşıyan bir manevra gibi görünmesine rağmen, gerçekte artık çok daha uzun süren savaşlarda geçici askerlik mevhumunun yetersiz kaldığının fark edilmesi ve düzeltilmeye çalışılmasıdır denilebilir. Özellikle Tibet'in bölgede güçlenmesinin ardından sınır boylarında korunması gereken alan genişlemiş, bu da birden fazla cephede savunma/savaş yapmayı zorunlu kılmıştır. Özellikle Kore bölgesinde yaşanan çatışmaların süresinin uzaması, gerçek hayatlarında çiftçilik yapan askerlerin tarlalarını işleyememesine yol açmış, bu da kıtlık yaşanmasına dahi sebep olmaya başlamıştır. Bu anlamda çeşitli çözümler üretilmeye çalışılmış olsa da kalıcı olacak çözüm, Xuanzong döneminde gerçeğe dönüştürülen *Jiedushi* sistemi olmuştur.

Jiedushi sisteminde, askeri valilerin altında görev yapan ordular daha evvel sınır boylarında görev yapan paralı asker, yani *jian'er* grubuna dâhildir. *Fubing* sistemini daha da genişletilmiş sabit bir ordu ile değiştirme işlemi uzun bir süreçtir. Aslında Xuanzong'dan önce 7. yy'ın sonlarında dahi uzak noktalardaki sınır garnizonu askerleri, *jian'er* denen uzun dönem paralı askerler ile değiştirilmeye başlanmıştır. M.S. 710 yılına gelindiğinde sınır saflarını, zorla toplanmış askerlerin desteğine ihtiyaç duymadan yabancı işgallere karşı koruyabilecek güce kavuşturmak adına, büyük bir reform hareketi başlatılır. Başkent haricinde dokuz ana bölgede daha kumandanlıklar kurulur ki buralarda atanan askeri valilerin emri altında, kumandanlıklara bağlı garnizonlar ve savunma ordularının hazır bulunması kararlaştırılır. İlk planlamada bu valilerin, riskli bölgeler için profesyonel askerler arasından, daha az tehdit alan bölgeler içinse güvenilir bulunan saray görevlileri arasından seçilmeleri planlanmıştır. M.S. 737 yılına kadar gerekli asker gücünü sağlamak adına, ortalama üç yıl gibi

bir süre ile zorunlu askere alma yöntemi kullanılmaya devam edilen sistemde, askerler yeterli eğitimi alır almaz yerine yenilerinin geliyor olması profesyonel askerlerin kalitesini düşüren bir durumdur. Aslında zorunlu olması bakımından Fubing sistemine benzese de sürenin ömür boyu olmaması açısından ondan ayrılmakta olan bu seçim sistemi milis askerliğe benzer yönleri sahiptir. Sisteme bu şekilde asker toplamanın merkeze başkaldırıya sebep verdiği, güç kaybına ve halk tabakasında gönülsüzlük yaratarak askerden kaçmaya sebep olduğu fark edilince M.S. 737 yılında Jiedushi sisteminin işlemeyen yönlerini düzeltmeyi amaçlayan bazı öneriler imparatora tarafından kabul edilir. Atanan *Jiedushiların* bozkır kökenli yabancılar arasından seçilebilmesi de sağlanırken aynı yıl imparator bütün milis askerlerin, paralı askerler ile değiştirilmesine karar vererek (Peers, 1997: 14) askeri valilerin insan gücü ihtiyaçlarını saptamalarını ve hâlihazırda ellerinde bulunan bingmu ve sınır boylarında jian'er olarak askere alınması gereken "göçmen ailelerin mensupları 客户" arasından, gönüllülük vasfı aranarak seçilecek kişileri göreve almak suretiyle bu boşlukları doldurmalarını ister. Hanedan gönüllü sayısını arttırmak adına normalin ötesinde maddi bazı destekler vererek profesyonel askerliği teşvik eder. Bu teşvikler arasında: vergiden ve zorunlu hizmetten daimi muafiyet; askerlerin yanında sınır boylarına göç eden ve onların bakımına muhtaç kişiler için toprak ve ev tahsis edilmesi gibi maddeler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra hanedan tarafından, askeri valilerin bu gönüllülere mümkün olduğunca özenli davranması için de özel bir çağrı yapılmıştır (Graff, 2002: 209; Graff, 2017: 248). M.S. 737 yılında Li Linfu başbakanken kurulan paralı ordulara yer temini için askeri valilerin başkent ile görüşmeleri gerektiğini vurgulayan bir ferman yayımlanarak; boş kadroların doldurulması adına zorunlu askerlik yapmakta olan ve kayıt dışı aileler arasından paralı askerlerin seçilmesi; seçilen askerlere görevli oldukları bölgelerde aileleri ile beraber yerleşebilecekleri topraklar sağlanması gibi konular açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır (Pulleyblank E. G., 2017[1951]: 110). Yeni sistemin sınırlarının çizilmesini takiben zorunlu askerlik de kaldırılmış, sınır boyları tamamen paralı askerler ile dolmuştur.

Sistem değişiminin başlarında jian'er olarak adlandırılan bu paralı askerliğin ismi, de zaman içinde guanjian官健olarak değiştirilir. Graff'a göre guanjian askerleri, Xuanzong'un ilk tahta çıktığı yıllarda imparatorlukta bulunan paralı jian'er askerlerinden temelde iki noktada ayrılmaktadır:

Bu askerler sivil hayattan, üretici ekonomik aktivitelerden tamamen kopuk yaşamaktadır. Hızlı biçimde tüzel kimliği ve kolektif bir çıkarıcılığı benimsemiş olmaları, çıkarlarını tehdit altında hissettikleri zaman vahşice saldırmalarına sebep olmuştur. Bazı istisnaları bulunmasına rağmen, guanjian birlikleri neredeyse tamamen gönüllü askerlerden oluşmaktadır (2017: 249).

Tang Hanedanı askeri sistemin geçirdiği değişim izlendiğinde, var olan fubing, bingmu, jian'er ve fangding gibi çoğunluğu dönemsel askerlik yapan grupların, sonraki dönem guanjian, tuanjie ve tuanlian gibi paralı ve işi askerlik olan gruplarla değiştirilmiş olduğu gözlenmektedir. Guanjian, jian'er askerlerinin yerini alırken tuanjie askerleri genel olarak kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. İlki, sadece o sefer için toplama askerler; ikincisi ise eski savunma garnizonlarında bulunarak dudular (vali-general) altında görev yapan sınır askerlerdir. Daha sonraları, bu asker grubuna bingmu askerleri de katılmış ve tuanjie gruplarının askeri yapısı, M.S. 747 yılından sonra değişim geçirmiştir. Bu geçici askerler, daha evvel de bahsi geçtiği üzere savunma, bölgelerindeki sorunlara müdahale ve seferlerden önce keşif gibi görevleri sürdürürken bir yandan da hanedanın rezerv asker gücü olarak görevini üstlenmişlerdir (Zhang, 2007: 295-7).

İmparator Xuanzong, yaptığı askeri valilik ve profesyonel askerlik gibi reformların, imparatorluk içinde yaratacağı güç çekişmelerinin ve mali yükün muhakkak farkında olmalıdır. Hanedanın kuruluş yıllarında kullanılan *Fubing* sistemi, kendi kendine yeten ve aslen merkezden çok da bir talebi bulunmayan bir sistem iken; sonrasında yürürlüğe konan *Jiedushi* sistemi ve onlar altında görev yapan profesyonel-paralı askerlerden oluşan maaşa tabi devamlı orduların masraflarının, bütçeye ağır bir yük getirdiği aşikârdır. Ordu masraflarının sağlanabilirliği, Wu Zetian, Zhongzong ve Ruizong dönemlerinde bile hanedan bütçe harcamalarının en büyük parçasını oluşturmaktayken (Twitchett (1970)'dan aktaran Graff, 2017: 253), bu harcamalar Xuanzong zamanında daha da artmış, M.S. 713 yılında, iki milyon civarı olan sınır boylarındaki askeri harcamalar, M.S. 755 yılı yani An Lushan isyanı evveline kadar her yıl katlanarak 14-15 milyona kadar çıkmıştır (Graff, 2017: 254; Du, para. 3).

Ancak bu tarz olumsuzlukların oluşabileceğini tahmin edebilecek olan İmparator Xuanzong fikrini değiştirmemiş, ilk olarak M.S. 711 yılında, asıl görevi Hexi河西 yani Gansu koridorunu korumak ve Göktürk-Tibet etkileşimini engellemek olan Hexi komuta merkezinin kurulması emrini vermiştir. Akabinde,

Anxi安西 (M.S. 713), Beiting北庭(M.S. 712), Ordos朔方 (M.S. 721), Hedong河东 (M.S. 712), Fangyang范阳(M.S. 713), Pinglu平卢 (M.S. 719), Longyou陇右 (M.S. 717), Jiannan剑南(M.S. 719), Lingnan岭南 (M.S. 733) sınır mevzilerinde komuta merkezleri kurulmaya devam etmiştir (Kapusuzoğlu, 2020: 106, 108). Her ne kadar sistemin ve bu kumandanlıkların kurulmasının bölgedeki Göktürk baskısına bir cevap olduğu kanaati geliştirilmiş olsa da (Kapusuzoğlu G. , 2021) aslında askeri sistem değişikliğinin dönemin diplomatik ilişki ağlarından bağımsızmış gibi ele alınmasının yapılan çıkarımları geniş açıdan görmeyi zorlaştırdığı ifade edilebilir.

Xuanzong'un iktidara geçtiği dönemde Göktürklerin bölgenin önemli güçlerinden biri olduğu su götürmez bir gerçektir. Ancak Çin'in yabancılarla diplomatik ilişkilerde kullandığı en önemli üç yöntemden biri olan *Heqin*和亲, yani “akrabalık yoluyla barış” politikasının *Jiedushi* sistemi öncesi ve sonrasında, hangi devletlerle ilişkilerde kullanıldığı incelendiğinde, bölgedeki güç dengeleri ve değişimlerinin resmi de daha net çizilebilir. Tang Hanedanı döneminde, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, iç sorunların bastırılması, politik ittifaklar yoluyla ticari ve kültürel hâkimiyetin artırılması gibi çeşitli nedenlerle kullanılan *Heqin* anlaşmalarının tarihine bakıldığında, toplamda otuz bir anlaşmanın yapıldığı ve bunların içerisinde Göktürkler ile gerçekleştiği kaydedilmiş yalnızca “iki tane” (Cui, 1990: 105) *Heqin* evliliğinin bulunması dikkat çekicidir.

Doğu Göktürklerin güçlü olduğu bir dönemde gerçekleştirilen ilk anlaşma *Jiedushi* sisteminden çok evvel yapıldığı için konu dışında bırakılmıştır. Bu anlaşma haricinde II. Göktürk Kağanlığı döneminde de Çin'den pek çok defa *Heqin* anlaşması talep edilmiş olsa da bazılarının hanedan tarafından reddedildiği, bazılarının ise gerçekleşmesinin çeşitli sebepler ile mümkün olmadığı görülebilmektedir (Cui, 1990: 105-107). İkinci anlaşma Wu Zetian döneminde yapılan bir evlilik anlaşması olup aslında *Heqin* tanımına uymasa ve gerçekleşmemiş olsa da Tang Hanedanı'nın Göktürlere toprak kaybettiği bir dönemin altını çizdiği için önemlidir. Bu anlaşmada Göktürk soylusu bir prensesin, Li soyundan bir prens ile evlendirilmesi ve Tang Hanedanı'na gelin gitmesi planlanmış olsa da anlaşma bozulacak ve Göktürkler Çin topraklarına saldıracak sınırlarını çezecektir. Ardından M.S. 713'de iki devlet arası yeniden bir

Heqin anlaşması yapılması kararlaştırılmış olsa da Xuanzong'un tahta çıkarak anlaşmayı bozmasıyla bu evlilik de gerçekleşmeyecektir.

Anshi İsyanı'na kadar, dönemin diğer güçlü devleti Tibet ile M.S. 710 yılında yapılan bir, Türgişlerle M.S. 717 yılında bir, Qidan ile M.S. 717, 722, 726, 745 yıllarında olmak üzere dört, Xi'ler ile M.S. 717, 722, 745 yıllarında olmak üzere üç defa *Heqin* anlaşması yapıldığı kayıt altına alınmıştır (Cui, 1990: 105-107). M.S. 710'da Tibet ile yapılan *Heqin* anlaşmasıyla gelin olarak Prenses Jincheng 金城 (698-740) gönderilecek, belki de Tibet'te kültürel bir elçi gibi görev yapan Jincheng'in sayesinde iki ülke arası ilişkiler gelişecek ve M.S. 720'lerin sonlarına kadar iki ülke arası gerginlikler azalacaktır. M.S. 720'lerin son dönemleri, bölgede Tibet-Türgiş ortaklığına Çin'e saldırılar tekrar başlayacak olsa da M.S. 730 civarında bu çekişmeler de artık son bulacaktır. Gelişmelere bakıldığında 8. yy'da Anshi isyanına kadar Çin topraklarının bütünlüğünü tehdit eden fazla bir olay yaşanmadığı ifade edilebilir. Asıl sıkıntılar genellikle Xi ve Qidan halklarının yaşadığı bölgelerde baş göstermiş; Göktürkler ve Tang Hanedanı arasındaki sıkıntılar sebebiyle iki taraf tarafından da maşa olarak kullanılmaya çalışılan bu halklarla çok sayıda *Heqin* anlaşması yapılarak, Çin tarafı yanına çekilmeye çalışılmıştır denilebilir. M.S. 745'de Xi'ler ve Qidan ile yapılan *Heqin* anlaşmaları ise prenseslerin öldürülmeleri ile bozulacak, ardından bölgelerde Çin'e karşı bir ayaklanma baş gösterince, Çin ayaklanmayı sonlandırmak için bölge yönetimdekileri öldürerek yerlerine yenilerini atayacaktır (Liu, para. 20-21). Bu anlamda bakıldığında Xi ve Qidan'ın Çin'e tâbi bir konumda olduğu ve onları denetim altında tutmak adına prenseslerin gelin olarak gönderildiği sonucu çıkarılabilir. Bu politik evliliklerin tarihleri incelendiğinde, Xuanzong başa geçtikten kısa süre sonra toparlanmaya başlayan ülkede, İmparatoriçe Wu döneminde yaşanan toprak kayıpları doğal olarak telafi edilmek istenmektedir. Ancak İmparator Xuanzong'un askeri sistemi yenisi ile değiştirme isteği altında, askerden kaçan Çinlilerin ekonomide ve askeri başarıda yol açtığı olumsuzluğun ve merkezden müdahalede yaşanan gecikmelerin olması daha muhtemel görünmektedir. Keza başa geçer geçmez Göktürklerle olan *Heqin* anlaşmasını iptal etmiş olması da bu fikri destekler görünmektedir.

Bu komuta merkezlerinde görev yapmak üzere sınır bölgelerine atanan ve hem askeri vali hem de diplomatik elçilik gibi görevlerde bulunması planlanan *Jiedushilara* verilen unvanının getirdiği politik ve askeri gücün tehlikesinin de

farkında olan İmparator Xuanzong, aslında bu gücü sınırlamak adına bazı tedbirler almayı da denemiştir. Öncelikle merkez yönetim, askeri valilerin güçlenmesinin önüne geçmek için bölgelerde barındırılan asker sayısını en fazla doksan bin kişi olarak sınırlandırmaya çalışmıştır. Sistemin kuruluş yıllarında, bu unvan sadakatinden en ufak şüphe dahi duyulmayan askerlere verilmeye çalışılmış ve çok seçici davranılmıştır. Her kumandanlığın başındaki general ve altında çalışan yüksek rütbeli subaylar için standart bir görev süresi belirlenmiş ve görev süreleri bitiminde başka bir bölgeye atanmaları veya merkez kumandanlığına geri çağrılmaları düşünülmüştür. Ayrıca ek teşkilatlanmayı engellemek adına generallerin altındaki asker ve subay atamaları da yalnızca merkez tarafından yapılmasına karar verilmiştir (Twitchett, 1976, s. 96).

Bu önlemler etkili olmuş olmalıdır ki Xuanzong'un sistemi uygulamaya koyduğu ilk dönemde hanedan daha agresif bir sınır politikası izleyerek Tibet İmparatorluğu'nun etki alanını sınırlamayı başarmış; Qidan'ın Hebei üzerinde kurduğu baskı rahatlatılmış ve kendi bölgelerine çekilmeleri sağlanmış; Tang Hanedanı'nın askeri teşkilatlanmasının güçlenmesi sağlanmıştır. Başlangıçta sıkı bir biçimde uygulamaya konan bu önlemler, zaman içerisinde yozlaştırılınca askeri valilerin kendi adamları ile teşkilatlanması engellenememiştir. Öncelikle sistemin sınırlamalarından ilki olan, atanan valilerin hanedan içinde güvenilir kişilerden seçilmesi prensibi zaman içinde değişmiş, ilk başlarda bu valiliklerin büyük bir kısmı Çinli generallere verilirken M.S. 747 yılından itibaren özellikle yabancı-bozkır kökenli generallere verilmeye başlanmıştır. Bu durumun hanedana yarattığı sorunlarla ilgili Sima Guang 司马光 (M.S.1019–1086), *Devlet Yönetimine Dair Faydalı Örneklemeler* 資治通鑑 (M.S. 1084) adlı eserinde, Çinli olmayan generallerin sınır bölgelerinde göreve getirilmelerinin An Lushan İsyanı 安史之乱 (M.S. 755-763)' nın asıl sebebi olduğunu ifade ederken aslında durumun İmparator Xuanzong'un bakanı Li Linfu'nun güce olan aşırı bağımlılığı yüzünden ortaya çıktığı da söylenebilir ki bu anlamda sisteme konulan sınırlamalara uyulmamasının, isyanın sebebi olduğuna vurgu yapmaktadır. Dönemin güçlü isimlerinden Li Linfu'nun, M.S. 747 yılında merkezdeki politik gücüne tehdit olarak gördüğü Çinli askeri valiler yerine sınır garnizonlarının bağlı olduğu on kumandanlığa yabancıların (barbarların) getirilmesi hususunda bir öneri getirmesi ve bu önerinin imparator tarafından kabul görmesi, aslında

sorunun başlangıcını işaret etmektedir. Sima Guang ve dönemin diğer tarihçileri Li Linfu'nun bu politikayı devreye sokmasındaki amacı, "barbar" generallerin askeri kabiliyetlerinin üstünlüğünden ziyade, kendi rakibi olan Çinli bürokratların, sınırdaki askeri zaferleri kullanarak sarayda yüksek mevkilere gelmelerinin önünü kesmek olarak özetlerken; Chen Yinke ve Pulleyblank gibi tarihçiler de An Lushan isyanının sebebi olarak, yabancıların sınır bölgelerine askeri valiler olarak atanmalarını göstermektedirler (Skaff, 2013, s. 23-24).

M.S. 748 yılına gelindiğinde artık ana sınır kumandanlıkları: Kore kökenli Gao Xianzhi 高仙芝 (M.S.?-756), Türgiş kökenli Gesu Han 哥舒翰 (M.S.?-757), Soğd kökenli An Sishun 安思順 (M.S.?-756), ve An Lushan adında dört yabancı generalin eline geçmiştir. Pulleyblank, sınır boyunda görev yapan Çin kökenli askerlerin de zaman içinde kendi kökenlerine olan bağlılıklarını kaybettiklerinden ve "barbarlaştıklarından", bu birliklerin Tang Hanedanı'nın "dişleri ve pençeleri" olmasına rağmen zaman içinde "Çinlileri korumak" yerine iç bölgelere girerek ganimet paylaşmayı tercih ettiklerinden bahseder (Pulleyblank E. G., 2018, s. 524). Yani anlaşılacak odur ki M.S. 747 yılından sonra askeri kumandanlıklarda yabancıların hükmü başlamış; paralı askerlik mefhumunun yerleşmesi, kültürlerin iç içe geçmesi ve askeri valilerin merkeze olan itaat ve bağlılığı kırmaları sonucunda, paralı askerlerin ülke çıkarlarından ziyade kendi çıkarlarına hizmet etmesi gibi bir durum ortaya çıkmış; bu askerler maaşlarını veren *Jiedushilara* nispeten daha bağlı olmaya başlamışlardır.

M.S. 747 yılından sonra Li Linfu tarafından destek gören bozkır kökenli askeri valiler, kendi bölgelerinde gitgide güçlenerek kurdukları ilişki ve rüşvet ağları sayesinde görev yerlerini sabitlemiş, aynı bölgelerde dönüşümsüz şekilde uzun yıllar görev yapmaya ve köklenmeye başlamışlardır. Uzun zaman görevde kalan generaller, zamanla altlarında çalışan tüm askerleri ve subayları göreve alma ve görevden alma yetkisini de kendilerinde toplamayı başarmış, süreç dâhilinde alt kadroları merkez yönetimden ziyade kendilerine sadık hale getirmişlerdir. Bunun nedenleri arasında yeni askeri sistemde askerlerin, kendilerini ve ailelerini geçindirmek adına askerlikten elde ettikleri gelire bel bağlamış kişiler olmalarının payı büyüktür. Askeri valiler bu maaşları komutaları altındaki bölgenin vergilerinden ödedikleri için askerlerin merkez yönetimden ziyade askeri valilere bağlılık göstermeleri de doğal kabul edilmelidir.

Graff, isyan öncesi askeri valilerin Tang askeriyesi üzerindeki gücü ile ilgili durumu şu ifadeler ile özetler:

M.S. 750 yılına gelindiğinde, komuta kademelerinin çoğu garnizon komutanları ya da askeri valiler yani Jiedushilar tarafından uygulanan askeri sınavlarla göreve gelmiş durumdaydı. Mütevazı sosyal çevreden gelen Çinliler ya da bozkır kökenli yabancı halktan kişilerce doldurulan bu kademeler, sivil ve askeri elit kesimlerin arasında bulunan uçurumun derinleşmesine yol açtı ve bu da Tang Hanedanı çöküşünde başlangıç noktası kabul edilen ünlü An Lushan isyanı için gerekli yapıya zemin hazırladı (2017, s. 264-5).

Ancak bu durum, gitgide ben-merkezci düşünceyle beslenen guanjian askerlerinin istediklerini elde edemedikleri zaman askeri valilere karşı da ayaklanmalarını engellememiştir. Parasal menfaatler, özellikle Tang ve Beş Hanedan dönemlerinde, fakir halktan kişilerin bu mesleği seçmelerine sebep olmakla kalmayacak, aynı zamanda askeri bölgelerde çıkan isyanların en büyük itici gücü olarak da kendini gösterecektir (Zhang, 2007, s. 305).

Anshi İsyanı evveline bakıldığında dönemin, ülkede huzur ve refahın yeniden sağlandığı bir dönemin altını çizdiği, artık yaşı ilerleyen ve kendinden emin görünen imparatorun ise askeri konulara eskisi gibi önem vermediği ifade edilebilir. Başkentte, askeri malzemeleri taşımanın yasaklandığı; askeri mühimmatın eritildiği; teçhizat taşıdığı veya evinde sakladığı fark edilenlerin cezalandırıldığı bir döneme girilmiştir. İsyân öncesi, önceki dönemin tam tersine başkentte değil sınır bölgelerinde askeri yığılmaların olduğu; iç bölgelerde hayatını sürdüren çoğu askerin ise atıl kalmasına izin verildiği ifade edilebilir (Wang P. , para. 45-53). Merkezde oluşan sistemin başıboş bırakılmasının getirdiği bu güç kaybı, M.S. 755 yılında başlayan Anshi İsyanı'nın sekiz sene gibi uzun bir döneme yayılmasında da etkili olmuştur denilebilir. Sistem yürürlükten kaldırıldığı Song Hanedanı dönemine kadar kullanılmaya devam etse de ilk otuz beş yılda, nispeten sıkı denetim altında olduğu dönemde yakalanan verim bir daha alınmayacak; Jiedushi görevi ise babadan oğula geçen bir hale gelerek, hanedanın bir daha tam anlamıyla toparlanmasına engel olan sorunlardan biri olarak baş gösterecektir.

4. An Lushan İsyanı ve Jiedushiların İsyan Sonrası Durumu

Tang Hanedanı döneminde Jiedushi sisteminin kullanılmaya başlanmasından sonra çıkan isyanlar arasında belki de en önemlisi, M.S. 755

yılında üç kumandanlıkta askeri vali olarak görev yapan Soğd-Türk kökenli An Lushan安祿山 (M.S. 703-757) tarafından başlatılan ve merkez toprakların tümüne kısa bir sürede yayılan An Lushan (diğer adıyla Anshi) isyanıdır. Konu hakkında en önemli araştırmacılardan sayılan Pulleyblank, isyanın sebepleri arasında zirai sorunların yol açtığı kıtlık, ekonomik reformlarla beraber kuzey-güney ticari ilişkilerin artmasının getirdiği sosyal düzende yaşanan çatlamlar, köylü göçleri sebebiyle yeterli vergi toplanamaması, özellikle Hubei bölgesindeki güçlü ailelerin merkezin bölgeye karşı taraflı tutumundan hoşnutsuz olması gibi sorunların yattığından bahseder (Pulleyblank E. G., 2017[1951], s. 26). John Keay ise klasik tarihçilerin isyanın sebebini netleştirmede yaşadıkları sorunların, cevabı yanlış yerde aramalarından kaynaklandığına vurgu yaparken asıl nedenin, kuzeydoğuda bulunan dizginlenmesi imkânsız ordularda ve başlarında bulunan bağımsızlık tutkunu An Lushan'da aranması gerektiğini söyler (Keay, 2008, s. 272). Tüm Asya'nın güç odaklarını ve yönetim sistemini değiştiren, kitlesel göç ve dinlerin yayılımı gibi önemli sonuçlara yol açan (Baykuzu, 2013, s. 48-49) isyanın bastırılması ise merkez yönetimin elinde bulunan askeri gücün yetersizliği yüzünden sekiz sene sürmüştür. Tang Hanedanını derinden sarsan isyanlardan Anshi İsyanı sırasında, isyancı ordu Tang Hanedanı'nın iki başkentine de yürümüş ve imparatoru güneye kaçmaya zorlamıştır. Tang, Uygurların yardımıyla bu isyanı bastırma da sonrasında büyük ölçüde güçten düşmüş ve çoğu bölgede otorite kaybı yaşamıştır (Ma, 2017, s. 11). İsyana boyunca Tang hanedanı toprakları korkunç bir nüfus kaybı ve yıkım yaşamış, isyan An Lushan ve varislerinin öldürülmeleri akabinde iki tarafın yani merkez yönetim ve isyana katılan askeri valilerin, karşılıklı olarak ateşkes ilan etmesi sonucunda kesin kazanan bir taraf olmadan bitirilmiştir.

İsyanın ana karakteri olan An Lushan'ın biyografisine göre, annesi Türklerin en önemli iki soyundan biri kabul edilen Ashide阿史德soyundan gelme bir şamandır. Biyografi içerisinde doğumu doğaüstü bir olay olarak anlatılan An Lushan'ın genç yaşta babasını kaybedince annesiyle beraber Türklerin içinde yaşamaya başladığı anlatılmaktadır (Yao, para. 1). Ancak Pulleyblank bu anlatımın gerçekçi olmayabileceğini ifade ederken biyografide üvey babası olarak bahsi geçen Soğd kökenli An Yanyan安延偃'in aslında öz babası olmasının daha muhtemel olduğunu, sonradan kaleme alınmış bu biyografide anlatılan bazı

unsurların gerçekliği hakkında kuşkularının bulunduğunu ifade etmiştir (Pulleyblank E. G., 2017[1951], s. 12-13). An Lushan, babası kuzey Türkleri generallerinden olan An Yanyan'ın ölümünden sonra ise Çin ordusunda yüksek rütbeli bir general olan amcası An Bozhu安波注 tarafından yetiştirilmiştir (Pulleyblank E. G., 1955, s. 28-29; Yao, para. 2).

Genç yaşta askeri kabiliyeti sayesinde yükselmeye başlayan An Lushan, bazı isyanları bastırmakta gösterdiği başarı sonrası M.S. 730'ların ortalarına doğru askeri valilik makamının bir alt rütbesine atanır ve aynı zamanda muhafızlar içinde general rütbesini alır. Bu rütbeleri bir süre sonra kaybetse de yıl M.S. 740'ı gösterdiğinde, artık eski yerini kazanmış ve git gide kendinden daha da çok söz ettirir bir konuma yükselmeyi de başarmıştır (Yao, para. 3-4). Pinglu ordusunda bölge askeri valisinin yardımcısı kademesine yükselen An, M.S. 741'de Ying Zhou'nun askeri valisinin vekili, bir yıl sonra ise bağımsız bir askeri yetki alanı haline getirilen Pinglu'nun askeri yöneticisi unvanlarını alır. Bu dönemlerde politikadan uzak duran, kendi halinde bir askeri yönetici izlenimi vermektedir ki Li Linfu'nun dikkatini çeken de bu olmalıdır. M.S. 747 yılında Li Linfu'nun politik hırsa sahip olmadıkları ve askeri anlamda Çinli komutanlardan üstün olduklarını dayanak göstererek *Jiedushiların* yabancılar içinden seçilmesine dair imparatoru ikna etmesi sonrasında, M.S. 747'de Hebei'de tavsiye üstüne *Jiedushi* olarak göreve getirilen An Lushan, M.S. 755 yılı sonlarına kadar on kumanda merkezinin üçüne: Pinglu, Fangyang范阳 ve son olarak da Hedong河東 bölgelerine askeri vali olarak atanır (Liu, para. 11-41).

Hebei'in kuzeybatısında bulunan Hedong *Jiedushiliği* zaten Tang Hanedanı için sıkıntılı bir bölge olarak göze çarpan ve hanedana bağlılığın sorgulandığı bir merkezdir. *Jiedushi* sistemi getirilmeden evvel bölge çok defa kuzeyden gelen akınlara maruz kalmasına rağmen askeri güç bakımından diğer sınır bölgelerine nazaran daha korunmasız bırakılmıştır. Bunun bir sebebi de bölgede var olan Çin soyundan gelme asilzadelerin Tang Hanedanı kurulurken en çok direniş gösteren kesim olması ve baştan beri aralarında anlaşmazlık bulunması gösterilmektedir. Bölgenin asıl gelir kaynağı olan Gaogouli 高句麗 yani Kore ile ticaret de Tang Hanedanı döneminde bölgede yaşanan uzun savaşlar yüzünden sekteye uğramış, eskiden ticari bir merkez olarak adından söz ettiren yerleşimin, ekonomik olarak zora düşmesine neden olmuştur. Bölgenin 7. yy'ın

sonlarında kuzeyden gelen akın ve işgallere direniş göstermemiş hatta yer yer işbirliği yapmış olması da hanedan tarafından ağır bir biçimde cezalandırılmalarına neden olmuş, bu da hanedana karşı olan direnişi körüklemiştir denilebilir. Jiedushi sistemi getirilene kadar neredeyse kendi haline bırakıldığı söylenebilecek olan bölgenin, saldırı ve işgallere karşı kalıcı askeri desteğe kavuşması ise M.S. 720 civarını bulmuştur. Bölgedeki askeri yetersizlik, bu hamle ile düzeltilmeye çalışılsa da halk içinde hanedana karşı gelişen öfke ve memnuniyetsizliğin bir anda giderilmesini beklemek ise hatalı olacaktır ki bahsi geçen bu öfke Anshi İsyanı'nın bölgede destek bulmasının da önemli nedenleri arasında gösterilebilir (Pulleyblank E. G., 2017[1951], s. 118-128).

An Lushan'ın askeri vali olarak göreve getirilmesi ardından emri altındaki orduların komuta zincirini kendi adamlarıyla doldurduğu ifade edilebilir. Bu dönemde *Jiedushiların* kumandanlıklarda kısıtlı bir süre görev yapması kuralı da ortadan kalkmış görünmektedir. Keza, M.S. 741'de Pinglu askeri valisi olarak atanan An, yıl M.S. 755'i gösterdiğinde halen bu görevine devam etmektedir. M.S. 747'den itibaren neredeyse her sene başkente giderek imparatorla olan ilişkisini geliştiren An Lushan'a, M.S. 750'de kendi parasını basma yetkisi de verilecek; sonraki yıl imparatorun gözdesi Yang Guifei杨贵妃 (M.S. 719-756) tarafından evlat edinilecek; Hedong askeri valiliği ve Hebei denetçiliği, yani hapisaneleri ve bürokratları denetleme görevlerine de bu olaydan sonra getirilecektir ki bölgelerin finansal denetlemelerini de yapıyor olması elindeki gücü daha da arttırmıştır denilebilir (Gao, 1984, s. 31). Aynı yıl, Tang orduları Talas savaşı başta olmak üzere her cephede bozguna uğramış (Taşağıl, 2018, s. 202), imparatorun gözdesi Yang Guifei'in kuzeni Yang Guozhong 杨国忠 (M.S. ?-756) ve Li Linfu arasında yaşanan güç çekişmesi ise iyice ayyuka çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde, An Lushan'ın da Li Linfu'nun ölümünden önce ve sonra, Yang Guozhong ile işbirliği yaparak hanedanın politik olaylarına karışmaya başladığının kayıt altına alınmış olması, apolitik olarak görünen bu karakterin artık güç çekişmelerinde yer aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Aslında isyanın çıkmasının nedenlerinden biri de daha sonra Yang Guozhong ile yaşadığı güç çekişmesi sırasında hayatından korkmaya başlaması olarak tarihte yerini bulacaktır (Pulleyblank E. G., 2017[1951], s. 147-164).

Askeri anlamda kendi bölgesinde güçlenmeye devam etse de M.S. 755 yılı sonlarında rakibi Yang Guozhong'un etkisi ile başkente gözden düşmeye

başlayan An Lushan, başkente çağırıldığını söyledikten sonra ordusu ile beraber yola çıkarak, Tang Hanedanı'nı gerileme ve çöküş dönemine sokacak olan isyanı başlatır. Başta imparatorun isteği üzerine ordusu ile başkente yola çıktığı izlenimi veren An, M.S. 756'nın ilk günlerinde gerçek yüzünü gösterir ve ele geçirdiği Luoyang 洛阳'da, Yan燕 İmparatorluğunu (M.S. 756-763) kurduğunu ilan eder. Aynı yılın ilk yarısına kadar yaşanan çatışmalar sonucunda, Haziran ayına gelindiğinde başkent Chang'an长安'a giden yol da isyancıların önünde açılmıştır. İmparator, yaklaşan ordudan kaçarken, askerler tarafından isyandan sorumlu tutulan imparatorun gözdesi Yang Guifei, kuzeni Yang Guozhong ve akrabaları öldürülür ve imparator tahttan feragat etmek zorunda bırakılır. İmparator Suzong 肃宗 (M.S. 711-762) babasının yerine tahta çıktıktan sonra Chang'an ve Luoyang'ın geri alınması için harekete geçer. Bu noktada Göktürklerin yerine M.S. 744'de tarih sahnesine yükselen Uygur Kağanlığı'ndan yardım almaya karar veren Tang Hanedanı, An Lushan'ın da M.S. 757'de kendi yardımcısı tarafından öldürülmesinin ardından, yılsonuna doğru başkentleri geri almayı başarır (Liu, para. 12-13). An Lushan'ın ölümünden sonra ise Yan Hanedanı tahtı kâbil bir yönetici bulamaz ve sürmeye devam eden çatışmalar Uygurların yardımıyla M.S. 763 yılında sonlandırılır (Mackerras, 2000, s. 226).

Kesin bir sonuca bağlanmamış görünen isyanda, aslında Uygur Kağanlığı'nın kazanan taraf olarak bitirdiği bile söylenebilir. Gönderdiği yardımlar karşılığında, Tang Hanedanı ile üst üste yaptıkları toplam dokuz (Wang X., 2005, s. 70-72) *Heqin* anlaşması (M.S. 756, 757, 758, 768, 788, 822), savaş yüzünden zaten zora düşen Tang Hanedanı'nı ekonomik olarak iyice yoracaktır (Cui, 1990, s. 106-107). Toparlanma döneminde Tibet'in de topraklarına girişini engelleyemeyen Tang Hanedanı, bu durum ve ülke içinde çıkan sorunlar için dönem dönem Uygurlardan yardım almaya devam edecek ve neredeyse birbirine bağımlı bir ilişki ağı ortaya çıkacaktır.

An Lushan'ın hayatı incelendiğinde, aslında politik çıkar çatışmalarına girmeyen bir kumandanın yavaş yavaş soyluların arasındaki güç çekişmeleri içine çekildiği ve kazandığı güç artışıyla beraber bu çekişmelerin öznesi haline geldiği sonucuna varılabilir. Ülke idaresinde en önemli üç güç olarak sıralanabilecek: asker, para ve politik gücü kendinde toplamasına izin verilen *Jiedushiların* tehdit altında verilen gücü nasıl yozlaştırabileceklerine güzel bir örnek olan An Lushan isyanı, askeri

valiler için bir örnek oluşturacak, merkezin isyanı bastırmakta gösterdiği zayıflık onların ellerini güçlendirecektir. Özellikle isyanda rol oynayan ve isyanın bitirilmesi adına Tang Hanedanı'na teslim olmasına izin verilen askeri valilerin, ordularını ve geniş yönetim bölgelerini kontrol altında tutmaya devam etmelerine izin verilmiş olması bu fikri güçlendiren bir unsurdur. Bu askeri valilerin kontrolündeki kumandanlıklar, sınır boylarını Tang Hanedanı adı altında düşman saldırılarından korumaya devam ederken, aslında yönetim işleyişi bakımından tam anlamıyla özerk bölgeler haline dönmüştür. Pulleyblank, hanedan tarafından verilmiş unvanla hareket eden bu isyancı askeri valilerin yönetim bölgelerinde: kendi memurlarını seçtiklerini, vergilerini topladıklarını, aileler arası evlilikler ile bir nevi kendi derebeyliklerini kurduklarını söyler. Hanedan, bu gidişe bir dur demek istemiş olsa da başarı sağlayamamış; en fazla iki askeri valiyi birbirine düşürerek birleşik bir güç olmalarını engellemekle yetinmek zorunda kalmıştır (Pulleyblank E. G., 2018, s. 532).

Askeri valilik unvanı ise zaman içinde babadan oğula geçen bir pozisyona haline gelmiştir denilebilir. M.S. 780 yılından itibaren askeri valiler sık sık Tang Hanedanının ve birbirlerinin gücünü sınamaya başlar ki askeri kumandanlıklar arası baş gösteren bu kaos ortamı: imparatorlukta vergilerin arttırılmasına; halk tabakasının huzursuzlukların yaşandığı bölgelerden kaçmasına, yani göç etmesine sebep olur. Bölgelerde kalmaya devam eden toprak sahiplerinin üzerindeki yük, gün geçtikçe artar ki Jiedushilar tarafından arttırılan vergileri karşılayabilmek adına temel gıda malzemelerinde bile fiyatlarda yaşanan artış, halk tabakasında açlığa neden olmuştur denilebilir. M.S. 850'den sonra baş gösteren halk ayaklanmalarının ve bağlantılı olarak hanedanın çöküşünün de zemini hazırladığı düşünülen bu durumun kökeninin Jiedushi sistemine kadar takip edilebiliyor olması, sistemin dolaylı olarak hanedanın çöküşüne zemin hazırladığı fikrine gidilmesini sağlamış olsa da özünde, uygulamada getirilen kısıtlamalara uyulmamış olması temel sorun olarak tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Tang Hanedanı askeri tarihi incelendiğinde: M.S. 620-680 arasında Fubing ve geçici askerlerden kurulu ordunun, hanedanın en geniş yüzölçümüne ulaşmasını sağladığı dönem; M.S. 680-737, *Fubing* sisteminin yetersiz kalmaya başlamasıyla beraber Jiedushi sistemine yavaş yavaş geçilen, paralı ve yarı zorunlu askerliğin devrede olduğu ve yeni sisteme getirilen kısıtlamaların katı

biçimde uygulandığı dönem; M.S. 737-747, paralı askerliğe tümüyle geçiş yapılan dönem; M.S. 747-763, *Jiedushiların* gittikçe güçlerini politik alana da taşıdıkları Anshi İsyanı sonrasına kadar geçen dönem; M.S. 763-907, tam zamanlı yetişmiş profesyonel askerlerin *Jiedushilar* altında, artık özerk bölgelere dönüşmüş kumanda merkezlerinde görev yaptığı ve hanedanın çöküşüne kadar devam eden dönem olarak sınıflandırılıp beş başlık altında özetlenmesi uygun görünmektedir. Bu evreler dikkatle incelendiğinde aşağıdaki çıkarımlara ulaşılmıştır:

Jiedushi sistemine geçişte temel sebebinin, agresif bir saldırı ordusu için daha uygun kaçan *Fubing* sisteminin sınırların genişlemesi ardından savunmada yetersiz kalmasının ve zaman içinde sistemde gerçekleşen yozlaşmanın Tang Hanedanı'nı güçsüz bırakmış olmasında yattığı saptanmıştır. Bu anlamda hanedanına saldıran unsurların güçlülüğünden ziyade sistem değişikliğinin hanedanın idari ve askeri güçsüzlüğünden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Sistemin kurulumundaki ikincil nedenin ise İmparatoriçe Wu Zetian rejimi yüzünden hanedan sınırlarında yaşanan saldırıları kontrol altına alarak kaybedilen toprakların geri alınması olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda bahsi geçen dönemler içinde sistemin en verimli olduğu dönem, ilk kullanılmaya başlandığı ve sistemin işlerliğini etkileyecek riskleri azaltmak adına gerekli görülen kısıtlamaların en yoğun olduğu, ikinci dönem olarak saptanmıştır. Bu süreçte Tang Hanedanı'nın kaybedilen toprakları başarı ile geri kazanmış olması; Tibet ve Göktürkler gibi bölgede sözü geçen güçlere karşı kendini korumak yahut ülkeye gelen saldırıları engellemek adına ittifak kurulması düşünülen halklar ile yapılan diplomatik anlaşmalara (Heqin gibi) bu dönemde başvurmak zorunda kalınmamış olması; ülkenin ekonomik anlamda toparlanmış olması gibi unsurlar da aslında sistemin işler olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ancak özellikle M.S. 737'den sonra, atanan *Jiedushilara* getirilen kısıtlamaların birer birer delinmesinin ve M.S. 747 sonrasında askeri vali olarak özellikle yabancı generallerin seçilmesinin, Çin topraklarında merkezin gücünü sarsan hamleler olduğu sonucuna varılmıştır. Kurulu her devletin kendine toplaması gereken üç temel unsur yani ordu, para ve siyasi gücün bu kumandanların elinde toplanmasına izin verilmiş olması, yukarıda bahsi geçen An Lushan isyanının çıkmasında önemli rol oynayan nedenlerden biri olarak tespit edilmiştir.

Jiedushi askeri sistem reformunun uzun soluklu sonuçlarına bakıldığında, hanedanın gerileme ve hatta çöküşüne zemin hazırladığı, merkezi yönetimin gücünü arttırmak bir yana dursun aslen zayıflattığı ifade edilebilir. Özellikle Anshi İsyanı sonrasında, askeri valilerin gücünün katlanarak artmaya devam etmiş olması, merkez yönetimin hem uluslararası arenada hem de ülke içindeki gücünün zayıflığına ayna tutmuştur. Askeri valiler arasında en güçlü olanlar, bu durumdan faydalanmış ve fanzhen (藩鎮) adıyla anılan, eyalet yöneticilerinden de üstün yetkilere sahip olan bir konuma gelmiş, fiilen mahalli diktatörler gibi hareket ederek, kendi bölgelerinde kullanılan parayı basmaya ve merkeze topladıkları vergileri göndermemeye dahi başlamışlardır. Merkez yönetim ise sınır boylarındaki gücünü gün geçtikçe kaybetmiş ve kendi merkezine hapsolarak ancak M.S. 907 yılına kadar özellikle Uygur Kağanlığı'nın yardımlarıyla varlığını sürdürebilmiştir. Çalışmamız sonucunda sınır güvenliğini sağlamak adına getirilen *Jiedushi* sisteminin kendisinin değil, uygulamasında yapılan yanlışlıkların Tang Hanedanı'nın yıkılmasına sebebiyet verdiği; hanedan savunmasına katkısı olabilecek bir sistemin, aynı Fubing sisteminde olduğu gibi yozlaştırılarak hanedanın bekasını tehdit eden en hatalı adımlardan biri haline getirildiği ifade edilebilir. Ayrıca sistemin etkisinin sadece Tang Hanedanı ile sınırlı kalmadığı da görülmektedir. Tang Hanedanı ardından Çin topraklarında *Jiedushi* sisteminin devamı da sayılabilecek “Beş Hanedan On Krallık (M.S. 907-960)” dönemi yaşanmaya başlayacak; eski kumandanlıklarda, var olan *Jiedushilar* kendilerine hanedan ve krallıklar kuracak, Çin topraklarında yeni yapılaşmalar ortaya çıkacaktır. Bu anlamda bakıldığında, *Jiedushi* sisteminin aslında Kuzey Song Hanedanı kuruluş yıllarına değin, yani yaklaşık iki yüzyıl Çin topraklarında hüküm sürdüğü ve hatta ülkeyi parçalara böldüğü ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Baykuzu, T. D. (2013). *An Lu-Shan İsyanı ve Büyük Yen Devleti*. Konya: Kömen Yayınları.

Cui, M. (1990). *汉唐和亲研究 [Han-Tang arası heqin araştırması]*. Qingdao: Qingdao Haiyang daxue chubanshe.

Du, Y. (t.y.). *Tong dian 通典《兵一》*. Erişim Tarihi: 19.01.2022, Ctext: <https://ctext.org/tongdian/148> adresinden alındı

Eberhard, W. (1996). *Çin tarihi*. (N. Uluğtuğ, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Gao, F. (1984). Lüetan Tangchao Jiedushi zhidu 略谈唐朝的节度使制度 [Tang Hanedanı Jiedushi sistemi hakkında]. *Shandong shifan daxue xuebao 山东大学学报*(6), 29-35.

Graff, D. A. (2002). *Medieval Chinese warfare, 300-900*. London: Routledge; Taylor & Francis e-Library.

Graff, D. A. (2016). *The Eurasian way of war: Military practice in seventh-century China and Byzantium*. New York: Routledge.

Graff, D. A. (2017). The reach of the military Tang. *Journal of Chinese History* 1, s. 243-268.

Kapusuzoğlu, G. (2020). *Tang Hanedanı döneminde Jiedushilik ve Türk komutanlar (710-756)* (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kapusuzoğlu, G. (2021). Tang Çin’inde Göktürk Baskısı: Jiedushi (Bölge Valisi) Uygulamasının Ortaya Çıkışı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(72), 189-206.

Keay, J. (2008). *Çin tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Liu, X. (t. y.). *Jiu Tangshu-juan yi bai jiu shi wu "Huihe" /旧唐书·卷一百九十五《回纥》*[Eski Tang Tarihi-yüz doksan beşinci tomar "Huihe"]. Erişim Tarihi: 01.30.2022 Ctext: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=295984&remap=gb> adresinden alındı

Liu, X. (t. y.). *Jiu Tangshu-juan jiu-benji di jiu "Xuanzong xia" /旧唐书·卷九·本纪第九《玄宗下》*[Eski Tang Tarihi - 9. tomar - 9. Biyografi "Xuanzong II"]. Erişim Tarihi: 01.28.2022 Ctext: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=177900&remap=gb> adresinden alındı

Ma, C. (2017, 08). *Crossing the boundaries: From "outsiders" to "insiders" in Early-Tang Dynasty China* (Yüksek Lisans Tezi). Vancouver: The University Of British Columbia.

Mackerras, C. (2000). Relations Between The Uighurs and Tang China, 744-840. D. Christian, & C. Benjamin (Ed.), *Realms of the Silk Roads: Ancient and Modern* içinde (s. 195-207). Turnhout: Brepols Publishers.

Peers, C. J. (1997). *Imperial Chinese armies (2): 590-1260 AD*. Oxford: Osprey Publishing.

Pulleyblank, E. G. (2017[1951]). *The Background of the Rebellion of An Lu-Shan* (Yayımlanmış doktora tezi). Ann Arbor: ProQuest.

Pulleyblank, E. G. (2018). The An Lu-Shan rebellion and the origins of chronic militarism in late T'ang China. P. W. Kroll (Ed.), *Critical Readings on Tang China* içinde (Cilt 1, s. 518-541). Leiden/Boston: Brill.

Skaff, J. K. (2012). *Sui-Tang China and its Turko-Mongol neighbors: Culture, power, and connections, 580–800*. New York: Oxford University Press.

Skaff, J. K. (2013). Barbarians at the gates? The Tang frontier military and the An Lushan rebellion. *War & Society*, 18(2), s. 23-35. doi: <https://doi.org/10.1179/072924700791201658>

Taşığıl, A. (2018). *Kök Tengri'nin Çocukları (13. Baskı)*. İstanbul: Bilge Yayınları.

Twitchett, D. (1976). *Essay's on T'ang society: Varied patterns of provincial autonomy in the T'ang Dynasty*. J. C. Perry ve B. L. Smith (Ed.). Leiden: E.J. Brill.

Twitchett, D., & Fairbank, J. K. (2008). *The Cambridge history of China Vol. 3: Sui and T'ang China, 589-906, Part 1*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wang, P. (t.y.). *Tang hui yao "juan qishi er" 唐会要《卷七十二》*. Erişim Tarihi: 19.01.2022, Ctext: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=461266&remap=gb> adresinden alındı

Wang, Y. (t.y.). *Yu Hai "Juan yibai sanshiba" 玉海《卷一百三十八》*. Erişim Tarihi: 17.01.2022, Ctext: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=861978&remap=gb#p17> adresinden alındı

Wang, Z. (1997). Fanzhen yu Jiedushi zhidu藩镇与节度使制度[Askeri sorumluluk bölgeleri ve Jiedushi sistemi]. *历史教学*(8), 36-38.

Wang, Z. (2009). Ideas concerning diplomacy and foreign policy under the Tang emperors Gaozu and Taizong. *Asia Major, Third Series*, 22(1), 239-85.

Wang, Z. (2018). *Tang China in multi-polar Asia: A history of diplomacy and war*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Xie, B. (2013). *Brief history of the official system in China*. Erişim Tarihi: 10.05.2021, Google Books: <https://books.google.com.tr/books?id=lmRZDwAAQBAJ&pg=PA163&lpg=PA163&dq=Office+of+the+Commander-Governor+in+sui-tang+china&source=bl&ots=GP6RDwIPXx&sig=OsRnkV5fj19aL6EKW4nLqKXuB->

[s&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiq783a58DfAhUPs4sKHUvyBL84ChDoATABe
gQIABAB#v=onepage&](https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=420702&remap=gb) adresinden alındı

Yao, R. (t.y.). *An Lushan shji "juanshang" 安禄山事迹 《卷上》*[*An Lushan biyografisi*]. Erişim Tarihi: 12.01.2022, Ctext: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=420702&remap=gb> adresinden alındı

Zhang, G. (2007). The transformations of the Tang military system and social changes in medieval China. *Front. Hist. China*, s. 2(3), 293–319. doi: <https://doi.org/10.1007/s11462-007-0018-4>

Zhang, J. (2022, 01 15). *Tang liu dian "Juan wu-shangshu bingbu" 唐六典 《卷五·尚书兵部》*. Erişim Tarihi: 19.01.2022, Ctext: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=538439&remap=gb> adresinden alındı

Zhao, Y. (t.y.). *Xin Tangshu – juan ershi 新旧唐书, 卷二十*[*Eski-Yeni Tang Hanedanı tarih kayıtları, yirminci tomar*]. Erişim Tarihi: 10.06.2021, Ctext: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&chapter=419896&remap=gb> adresinden alındı